Sociálne aspekty utrpenia

Katolícky pohľad na chorobu ako sociálny problém.

Doc. Dr. Anton FABIAN

Úvod

Na prvý pohľad by sa zdalo, že problém choroby a utrpenia je vecou medicíny a filozoficko-teologickej teodicey.[1] Lenže – ako napísal Thomas Merton - žiadny človek nie je ostrov.[2] Žije v spoločnosti, či je zdravý, alebo chorý. Preto je odôvodnené zaoberať sa aj sociálnymi aspektami choroby a utrpenia, čiže skúmať vzťah chorého voči spoločnosti a opačne.

Prvá časť
Jednotlivec a spoločnosť v kontexte utrpenia

Kľúčové faktory utrpenia

Vo chvíli, keď do ľudského života vstúpi utrpenie - a nikto sa mu nevyhne – mení sa kvalita určitých sociálnych vzťahov. Napr. prerušia sa pracovné vzťahy. Postupne i priatelia a rodinní príslušníci strácajú schopnosť udržať svoje vzťahy k chorému na predchádzajúcej úrovni, pretože chýba bezprostrednosť spoločných zážitkov. Pokiaľ chorý skôr staval vo svojom hodnotovom systéme na popredné miesto pracovné úspechy a spoločenský status, ťažko znáša, že sa jeho život dostáva na okraj záujmu spoločnosti. V sociálnom zmysle utrpenie prináša vážne zmeny, lebo človek sa musí vyrovnávať s osamelosťou, izolovanosťou a pocitom neužitočnosti.

---

1 Termín utrpenie sa tu používa v najširšom zmysle slova, čiže ide o akékoľvek zlo, ktoré sa človeka dotýka. Myslí sa pod tým aj problém choroby, starnutia a smrti, ako aj utrpenie pochádzajúce zo sklamania, osamelosti a smútku, teda akákoľvek bolesť: duchovná alebo telesná.

2 Porov. MERTON, T.: *Žádny člověk není ostrov.* Praha : Krystal 1995.

Tieto pocity sú ovplyvňované troma kľúčovými faktormi, ktorými sú:

1. Okolnosti utrpenia; pohlavie (ináč prežívajú chorobu muži, ináč ženy); druh choroby.
2. Vnútorné osobné zdroje: psychologické (poznanie seba samého, chovanie, povaha, sebadôvera, sila vôle, trpezlivosť, optimizmus); kultúrne (výchova a vzdelanie, literatúra, šport, umenie, príroda); medziľudské (priateľstvo, ochota k dialógu, solidárnosť, čestnosť, úprimnosť, altruizmus); duchovné (viera, Božie slovo, modlitba, atď).
3. Vonkajšia opora (rodina, priatelia, farnosť, pracovné prostredie, zdravotnícke zariadenia)[3].

Možno teda povedať, že zložitá sústava ľudských vzťahov, v ktorej sa jedinec rozvíja, je utrpením vážne zmenená, ohrozená a narušená. Vzniká potom otázka: znižuje sa tým aj dôstojnosť ľudskej osoby ?

Hodnota človeka ako osoby

Dôstojnosť ľudskej osoby nepochádza zo spoločnosti, ani z produktívnosti v zamestnaní, ale má svoje zakorenenie v prirodzenom práve na život a rozvoj vyplývajúcom z podstaty ľudskej bytosti, ktorá je stvorená na Boží obraz. Teda dôstojnosť človeka nie je podmienená faktickým prijatím jedinca do spoločnosti, ani skutočným rozvinutím jeho schopností. Spoločnosť teda nemôže stanoviť podmienky, za ktorých človek má byť považovaný za nositeľa práv ľudskej osoby. V minulosti existovali rôzne spoločenské zriadenia, ktoré nepriznali všetkým ľuďom hodnosť osoby, napr. Sparta, Staroveký Rím, otrokárske a novodobé totalitné zriadenia atď. Opierali sa o presvedčenie, že ľudské práva sú dané štátnym

[3] Porov. PANGRAZZI, A.: *Proč právě já?.* Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství 1997, s. 11.

zákonom, a popierali prirodzený pôvod práva, ktorý štátny zákon má iba uznať a chrániť.

Utrpenie neznižuje dôstojnosť človeka

Z uvedeného vyplýva, že ľudský jedinec má hodnosť a dôstojnosť osoby aj vtedy, keď do jeho života vstúpi utrpenie. Má právo na kvalitnú zdravotnú starostlivosť i na zmiernenie utrpenia a bolesti. Chorí vyžadujú skutočne ľudskú a odbornú starostlivosť, aj keď ide o ľudí dementných, starých alebo ťažko chorých a umierajúcich. Princíp dôstojnosti ľudskej osoby je veľmi dôležitý nielen pre sociálne otázky, ale aj pre etiku, najmä ak ide o tak často dnes diskutované otázky ako sú: eutanázia, potrat, umelé oplodňovanie, klonovanie, genetické inžinierstvo a iné.

Zlyhanie štátu

V posledných sto rokoch sme boli svedkami veľkých spoločenských premien aj na Slovensku. V mene spravodlivej zdravotníckej starostlivosti o všetkých ľudí, ľavicovo orientovaní politici poštátnili majetok a nariadili odvody do zdravotných poisťovní. Za to sľúbili ľuďom lieky a nemocničné ošetrenie zadarmo. Tým vznikla silná myšlienková infekcia, z ktorej sa spoločnosť dodnes nevie zotaviť. Prvú polovičku svojich ídeí politickí a vládni činitelia aj splnili. Všetky doterajšie vlády spresňovali zákony o daniach a odvodoch. Žiadna vláda však nesplnila prísľub spravodlivej starostlivosti o chorých. Následkom totalitárneho politického klamstva sme svedkami korupcie a škandálov, ako aj prehlbovania priepastí medzi chudobnými a bohatými, zdravými a chorými.

Vplyv prostredia

Na stav chorého človeka nevplýva len choroba a zložitá sústava medziľudských vzťahov, ale aj prostredie a mentalita, v ktorej sa dnešný život odvíja. V súvislosti s vplyvom prostredia na

ľudské zdravie sa v súčasnej dobe venuje zvýšená pozornosť ekologickým otázkam. Závažné škody na ľudskom zdraví spôsobujú: znečistené životné prostredie, pôda, voda a vzduch. Nezdravé sú aj mnohé návyky, týkajúce sa spôsobu stravovania, aktívneho pohybu, fajčenia, poprípade drogových závislostí. Silné slovo majú v spoločnosti masmédia, lebo dnes sa považuje za dôležité to, o čom sa hovorí v rozhlase alebo televízii. O čom sa mlčí - čomu sa reklama nerobí - to sa považuje za nedôležité.

Orientácia na výkon, úspech a zisk

Bohužiaľ, súčasná spoločnosť orientovaná na výkon, úspech a zisk nedokáže znášať utrpenie, pretože v ňom vidí iba niečo negatívneho. Ideálom mnohých ľudí je: život bez bolestí. Vrásky na ľudskej tvári - znak stárnutia, ale tiež toho, čo kto pretrpel - sú neprípustné a preto sa odstraňujú. Predstiera sa večná mladosť bez bolesti. Mnohokrát aj mŕtvoly v rakve sú upravené make-upom, aby mali podobu kvitnúcej mladosti, akoby spali. Ako keby sa spoločnosť tichým spôsobom dohodla na hre, ktorá sa volá: sviežosť a mladosť za každú cenu. Slzy sú zakázané! Vzniká tak vzájomná hra masiek. Plakať v prítomnosti druhých sa pokladá za nevkusné a dobre vychovaný človek sa podľa toho aj riadi. Jedinou výnimkou sú pohreby. Tam sú slzy povolené. Inak sa plače iba v noci a potajomky. Mnohí skrývajú svoju chorobu pred rodinou, pracovným kolektívom i vlastným lekárom. Samozrejme, že v takejto ľadovej kultúre vzniká nová choroba, ktorá zasahuje oblasť sociálnu a spirituálnu.

Vytvorila sa určitá móda v myslení, podľa ktorej: utrpením sa nerastie, preto sa ono iba potláča. Ak sa to nedá ináč, tak pomocou tabletiek alebo alkoholu. Ľudia sa snažia utrpeniu elegantne vyhnúť a nie pretvárať svoj život. Ak je napr. manželstvo nešťastné, tak sa mnohí nezamýšľajú nad tým ako ho ozdraviť, ale nad tým ako sa rýchlo a hladko rozviesť, aby z nepodareného vzťahu

vznikli čím menšie jazvy. Nezaujíma ich pri tom, či z toho vzniklo nejaké poučenie pre život. Za utrpenie sa vo všeobecnosti mnohí hanbia: ochrnutých, starých a umierajúcich odnášajú do ústavov, starobincov a nemocníc, aby sa na nich nemuseli pozerať. Hoci sú na to aj iné dôvody - ako sú obmedzené bytové podmienky, pracovné povinnosti atď. - predsa len za tendenciou izolovať starých a nemocných treba vidieť na prvom mieste strach. Strach konfrontácie s vlastnou budúcnosťou, utrpením a umieraním. Človek ťažko znáša pred očami niečo, čo mu pripomína, čím bude. Oslobodzujúc sa však takýmto spôsobom od utrpenia, vzďaľuje sa človek od skutočného života.

V spoločnosti, ktorá sa plánovito trpiacim vyhýba, šíri sa neschopnosť vnímať každé utrpenie, tak vlastné ako aj cudzie. Rastie chlad a ľadovosť. Nie náhodou v rozvinutých priemyselných krajinách je vysoký stupeň samovrážd. Neschopnosť trpieť je chorobou, ktorá ľudí pripravuje o miazgu a intenzitu života. Takže potom ani radosť ani šťastie sa neprežíva intenzívne. Stráca sa dimenzia hĺbky života, vzájomné vzťahy sú stále povrchnejšie, šíri sa prázdnota a nuda [4].

Druhá časť

Pri trpiacom je potrebný druhý človek

Po predchádzajúcom pohľade na človeka ako osobu, ktorá má svoju dôstojnosť, a na spoločnosť i prostredie, v ktorom sa nachádza, môžeme postúpiť teraz ďalej a zaoberať sa otázkou: ako môže spoločnosť i zdraví jednotlivci napomáhať zmierneniu utrpenia vo svete? Inými slovami: ako fenomén utrpenia zobúdza v nás sociálne cítenie? V kresťanstve je pre nás modelom svedectvo a príklad Ježiša z Nazaretu.

---

[4] Porov BRANTSCHEN, J. B.: *Proč nás dobrý Buh nechává trpět?.* Praha : Scriptum 1994, str. 34.

Sociálne cítenie Ježiša z Nazaretu

Evanjeliá poskytujú množstvo správ, v ktorých Ježiš má dočinenia s chorými. Je to preto, lebo - ako píše Bernard Huhn - «*chorí sú vývesným štítkom ľudskej biedy*»[5]. Ježiš uzdravil mnohých. Díval sa však na človeka v súvislostiach vnútorného a vonkajšieho života, čiže medzi telom a dušou. Toto psychosomatické nazeranie znamená, že za utrpením tela videl biedu duše, za chorobou vnútornú disharmóniu. Bernard Huhn spresňuje: «*Keďže Ježiš prišiel, aby človeka oslobodil, potom jeho vykúpenie je zamerané na hlbší neporiadok, nielen na telesný organizmus. Ježiš chce preklenúť priepasť medzi Bohom a človekom, ktorá tu je - biblicky povedané - od prvého pádu. Následky a dôsledky prvého pádu na telesnú oblasť, predstavujú tú priepasť, ktorá je medzi zdravím a chorobou. V tejto priepasti zjavuje Ježiš Otcovu slávu tým, že niektorých telesne lieči, ale všetkým ponúka vieru a nádej ako prostriedky na úplné ozdravenie*»[6].

Vložiť sa do Božích rúk, odovzdať sa do jeho vôle a trpezlivou láskou prekrývať každodenné utrpenie, to je cesta človeka, na ktorej sa postupne odhaľuje zmysel bolesti a spôsob jej riešenia. Belgický teológ Luis Evely napísal: «*Ježiš neprišiel utrpenie odstrániť, ani ho vysvetliť, ani ospravedlniť. Prišiel ho na seba vziať a tak ho premeniť*»[7].

Podobenstvo o milosrdnom Samaritánovi

Najkrajší príklad Ježišovho vyjadrenia na tému sociálneho cítenia nachádzame v podobenstve nazývanom Milosrdný Samaritán (Lk 10, 29). Ukazuje v ňom, aký má byť vzťah každého človeka voči trpiacim ľuďom. Ján Pavol II. v apoštolsko liste *Salvifici doloris* (ďalej Sd) píše: „*Zastavenie sa pri trpiacom nesmie byť zveda-*

---

5 HUHN, B.: *Ježiš hovorí s ľuďmi.* Spišské Podhradie : Seminár J. Vojtašáka 1991, s. 40.

6 HUHN, B., *Ježiš hovorí s ľuďmi,* s. 41.

7 EVELY, L.: *Blažení, ktorí znášajú utrpenie.* Bratislava : CMBF - samizdat 1969, s. 22

vosťou, ale ochotou pomôcť. Je to otvorenie vnútornej dispozície srdca... Milosrdný samaritán je každý, kto je citlivý na cudzie utrpenie, koho dojíma a zaujíma cudzie nešťastie...Preto je potrebné, aby sme pestovali onen cit srdca, ktorý svedčí o spolucítení s trpiacimi. Po čase sa toto spolucítenie stane hlavným výrazom našej lásky a solidarity s trpiacim blížnym" (Sd 28).

Spisovateľ Alexander Solženicin ilustruje túto pravdu na príbehu Jelizavety Anatolievnej, ktorá pracovala ako upratovačka na onkológii. Doživotné vyhnanstvo, odlúčenie od rodiny, ponižovanie a smrť dcéry urobili z nej starenu. Napriek tomu neprejavovala ani náznak zanevrenia alebo roztrpčenia a vo všetkom si zachovala dôstojnosť. Urobila totiž jeden objav: „*Čím viac človek myslí na utrpenie druhých, tým ľahšie znáša vlastnú bolesť*".[8] Dá sa povedať, že to je samaritánka XX. storočia.

Svet utrpenia prizýva svet ľudskej lásky

Milosrdný Samaritán v biblickom príbehu nezostáva iba pri dojatí a pocite spolupatričnosti. Udalosť je preňho inšpiráciou k činu, ktorý má za cieľ pomôcť zranenému. Vkladá do pomoci svoje srdce a neľutuje materiálne prostriedky. Ján Pavol II. píše: „*Utrpenie, ktoré je prítomné v našom ľudskom svete vo forme rôznych podôb, je tu aj preto, aby v človeku vzbudzovalo lásku: ono nezištné darovanie vlastného „ja" v prospech iných, trpiacich. Svet utrpenia prizýva sústavne iný svet - svet ľudskej lásky. A za tú nezištnú lásku, vzbudenú v srdciach, človek vďačí utrpeniu"* (Sd 29).

Jedným z mnohých príkladov milosrdnej lásky je Anna Kritterová. Narodila v r. 1912 v Mulhouse vo Francúzsku s postihnutými nohami i rukami. V dospelosti si uvedomila, že napriek vlastnému postihnutiu môže: počúvať, milovať, a darovať úsmev. V r. 1952 vo francúzskom Elsasku založila organizáciu pre telesne postihnutých, vďaka ktorej sa uskutočnili mnohé autobusové zájazdy,

---

[8] Porov. SOLŽENICIN, A.: *Krebsstation II*, Neuwied-Berlin : Luchterhand Verlag 1969, s. 249.

konferencie, benifičné večery a kultúrne výlety. Hovorievala: „*Nešťastie, ktoré nás v živote stretáva, nesmie nikdy prevýšiť to šťastie, ktoré nám bolo darované*“. [9] Často sa jej pýtali: „Ako môže byť človek šťastný, keď je postihnutý?“ Jej odpoveď bola jednoduchá: „*Kristus mi dal spoznať pravdu, že láska, nežnosť, pokora a porozumenie môžu premeniť chorobu na úplný opak. Keď sa podelíte o svoju pomoc a o svoje priateľstvo s tými, ktorí to potrebujú, budete za to odmenení šťastným životom. Lebo keď človek dáva, dostáva. Sme šťastnejší vtedy, keď máme niečo, čo môžeme darovať, ako vtedy keď máme len to, čo si prajeme*..."

Organizované formy ľudskej solidarity

Sociálna činnosť v prospech „blížnych“ dostala v priebehu historického vývoja stáročiami organizované formy a ustanovizne. Už v staroveku, cez celý stredovek a novovek sa Cirkev usilovala prostredníctvom rehoľných komunít zriaďovať nemocnice, charitatívne ustanovizne, starobince a pod., v ktorých išlo o službu lásky. V súčasnosti sa tieto inštitúcie ešte viac zdokonalili a špecializovali. Vďaka masmédiám je súčasný človek viac informovaný o bolestiach druhých, a to ho núti stále viac ich pochopiť a predchádzať im. Pri pohľade na to všetko treba konštatovať s Jánom Pavlom II., že „*podobenstvo o Samaritánovi sa stalo jedným zo základných kameňov všeľudskej kultúry, morálky a civilizácie“* (Sd 29).

Dôležité miesto v službe pre trpiacich ľudí majú aj dobrovoľníci, ktorí sa angažujú bezplatne v samaritánskej pomoci a venujú jej mnoho voľného času a sily. Ak sa takáto sociálna činnosť vykonáva z evanjeliových dôvodov a v súčinnosti s kresťanským spoločenstvom, možno ju nazvať apoštolátom (porov. Sd 29). Bez ohľadu na to, či je sociálna činnosť organizovaná alebo individuál-

[9] Porov. GASPARIOVÁ, A.: A přece jsem ráda na světe. In: *Svetlo*, 5, 1997, č. 9 (podľa VISION 2000 spracoval L. Štula).

na, platí o nej, že: pozitívne rozvíja základné morálne hodnoty: hodnotu ľudskej solidarity a kresťanskej lásky k blížnemu. Takýmto spôsobom sa formujú aj medziľudské vzťahy i spoločenský život a potláčajú sa rôzne prejavy nenávisti, násilia, surovosti ako aj obyčajný nezáujem o človeka a jeho bolesť.

Náboženské motívy sociálnej činnosti

Náboženské motívy sociálnej činnosti sú stálym zdrojom inšpirácie a angažovanosti pre mnohých, ktorí sa cítia povolaní vydávať svedectvo lásky. Ustanovizne sú veľmi dôležité a nezastupiteľné, ale ani jedna z nich nenahradí ľudské srdce, zúčastnenosť, lásku a iniciatívu, ktorá je potrebná zoči-voči utrpeniu. (porov. Sd 29). Potrebu aktivity, smerujúcej k odstraňovaniu utrpenia zo sveta, spečatil Ježiš z Nazaretu aj svojím podobenstvom o poslednom súde: „*Bol som hladný a dali ste mi jesť; bol som smädný a dali ste mi piť; bol som chorý a navštívili ste ma...Veru, hovorím vám, čokoľvek ste urobili jednému z týchto mojich najmenších bratov, mne ste urobili“* (Mt 25, 40). Z aspektu večného života každého človeka je nesmierne dôležité, aby - podobne ako milosrdný Samaritán - „sa zastavil“ pri utrpení druhého, aby si ho všimol a aby napokon pomohol.

Na začiatku nášho storočia žil v talianskom meste Neapol lekár a bádateľ, Giuseppe Moscati, ktorého pápež Pavol VI. kanonizoval v r. 1975. Bol to človek s láskavým a súcitným srdcom, ktorý sa nezištne obetoval v sociálnej rovine. Zachoval sa list z r. 1924, v ktorom Moscati píše priateľovi nasledujúce slová: „*Pravú dokonalosť možno dosiahnuť iba vtedy... keď človek žije Božou láskou, blížnym dáva dobrý príklad a modlí sa za nich...Na uzdravenie chorého tela poznáme mnoho spôsobov. Na uzdravenie chorého ducha, som sa vždy držal návodu z Evanjelia svätého Lukáša, prí-*

behu o Márii a Marte, kde Ježiš chváli Máriu, lebo si zvolila lepší podiel, ktorý jej nebude odňatý...“[10]

Na nemocničnej posteli človek vytuší, že mu bude všetko odňaté. Ale Ježiš ponúka podiel, ktorý nebude odňatý. Táto pravda sa stala smernicou pre mnohých ľudí v oblasti sociálnej práce. Osvojili si Ježišov program oslobodenia, podľa ktorého - ako píše Ján Pavol II-: „*utrpenie je vo svete na to, aby rodilo účinky lásky k blížnemu“* (Sd 30).

Záver

Z reflexie nad sociálnymi aspektmi ľudského utrpenia možno vyvodiť záver: svet utrpenia prizýva a zobúdza svet ľudskej solidarity, aby sa v duchu samaritánskej služby a lásky rozvinula efektívna sociálna činnosť.

[10] PAPASOGLI, G.: *Svätý lekár.* Košice : Slovo 1991, s. 20.